

СОЦІАЛІЗАЦІЯ У ПЛОЩИНІ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ

Доводиться, що гендерне виховання, яке розглядається як важливий аспект процесу соціалізації молоді, має спрямовуватися на досягнення андрогінної психостатевої орієнтації людини.

Процес соціалізації як інтеграція дитини у космос соціально-культурного буття суспільства розглядається як набуття людьми соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання певних соціальних ролей [6 : 23]. При цьому існує нерозривний зв'язок соціального становлення дітей з освітою та вихованням, з адаптивними процесами, а соціальні контакти постають одним зі змістовних аспектів соціалізації, процес якої реалізується на тлі розвитку самосвідомості, рефлексії, абстрактно-логічного мислення.

Існує багато концепцій соціалізації особистості, серед яких можна виділити: когнітивну модель (Ж. Піаже, А. Маслоу та ін.); моделі "інкультурації" (Ж. Баос, В. Маліновський та ін.); "еволюційно-стадіальну" (Е.Г. Ерік-сон); психоаналітичну, або концепцію "особистісного контролю" (З. Фрейд); концепції "рольового тренінгу" (Т. Парсонс); "соціального навчання" (Дж. Г. Доллард, Б. Скіннер, Р. Уолтерс та ін.); "міжособистісної комунікації" (Ч. Х. Кулі, Дж. П. Мід та ін.); морального зростання (Л. Колберг), соціалізацію як процес статевої самоідентифікації та ін.

Особливої уваги заслуговує концепція соціалізації, яка розглядає таку як **процес статевої ідентифікації**, що відбивається у сфері гендерного виховання. Актуальність останнього випливає з багатьох проблем, які існують в Україні. За останні п'ять років в Україні захворювання на сифіліс серед хлопців до 14 років збільшилась в 4 рази, а у віковій категорії 15–17 років – у 8 разів. Серед дівчат ці показники зросли в середньому в 5 разів [2 : 35–36.].

Отже, процес соціалізації і розвиток людини взагалі реалізується у своєму найбільш важливому моменті у площині гендерного виховання. Слід сказати, що однією із суттєвих особливостей еволюції розумної форми життя в особі *Homo sapiens* на нашій планеті є те, що ця еволюція у своєму фундаментальному аспекті здійснюється у вигляді психостатевого суб'єкта. Тобто, статеві відносини постають наріжним моментом, у якому прямо або опосередковано знаходять своє переломлення, практично, всі сфери людського існування, усі форми людської активності.

І якщо метою розвитку людини, за І.Д. Бехом, А.В. Петровським, є людська особистість, людське "Я", то, як пише І.С. Кон, найперша категорія, в якій дитина осмислює власне "Я", – це статеве належність" [4]. Відповідно, основний обсяг змісту поняття *Homo sapiens* пов'язаний із психостатевою, сексуальною сферою людини. Таким чином, людину робить такою не тільки здатність мислити, але й психостатева орієнтація, яка постає глибинним і найбільш інтимним підґрунтям людського буття. І, якщо метою розвитку людини є гармонійна особистість, то психофізіологічною та соціальною основою її є **гармонійна психостатева орієнтація особистості**. Формування цієї орієнтації вважається наріжною задачею таких фундаментальних соціальних інститутів, як родина, школа, церква.

Зараз, коли людство переживає глобальну екологічну і духовну кризу, формування гармонійної психостатевої орієнтації може виступати одним з основних механізмів подолання вказаної кризи. Формування цієї орієнтації є одним із завдань гендерного виховання. Термін "гендер" ("gender") в англійській літературі означає стать у розумінні соціально-культурних особливостей людини. "Гендер" – одне з центральних і фундаментальних понять сучасного суспільства, а процеси, які це поняття віддзеркалює, мають потребу в осмисленні, актуальність чого у сьогоденні очевидна.

Гендер (гендерна система) є одночасно і соціокультурним конструктом, і семіотичним інструментом, тобто системою уявлень, що приписує значення (ідентифікацію, престиж, статус у соціальній ієрархії) індивідуумам у суспільстві. Можна сказати, що конструкція гендера – одночасно продукт і процес уявлення як про інших, так і про самих себе. Постає питання про технологію його формування.

Гендерне виховання фокусується на ролі соціального фактора у формуванні психічної статі, у процесі чого вивчається статево-рольовий розвиток людини, метою якого можна вважати **гармонійні взаємини статей** як у індивідуально-особистісному, так і соціокультурному контекстах, як у сфері інтимно-любовних, так і дружніх, а також інших стосунків. Таким чином, людина постає як одночасно індивідуальний психостатевий суб'єкт, так і як носій соціальних ролей, у яких цей суб'єкт знаходить реалізацію.

Сучасні психологічні дослідження свідчать, що гармонійна (адекватна) психостатева орієнтація дитини – це динамічна сутність, яка підлягає розвитку та зміні. При цьому вона залежить не тільки і не стільки від психофізіологічних особливостей організму, що розвивається, але й від соціально-культурних чинників, які тим самим програмують розвиток психостатевої орієнтації у певному напрямку, зумовлюючи її особливості.

Можна говорити про триаду "**гормони, мозок, поведінка**", взаємодія елементів якої визначає напрямок розвитку психостатевої орієнтації [4:48]. І, якщо гормональний баланс багато в чому залежить від особливостей конституційної будови організму людини, то її поведінка в основному зумовлюється соціальним оточенням.

Таким чином, мозок є фокусом, в якому взаємодіють природні та соціальні чинники процесу розвитку психостатевої орієнтації.

Загалом можна стверджувати про три нормальні психостатеві орієнтації людини: **андрогінність, фемінність та маскуліність**. Згідно з універсальною парадигмою розвитку, яка фіксує всезагальну діалектичну схему розвитку будь-чого у Всесвіті, можна твердити, що розвиток психостатевої орієнтації у натальному та постнатальному періоді виявляє спочатку "нейтральну" (андрогінну) позицію, коли психостатева орієнтація ще не є визначеною та не диференціюється. Потім цей "нейтральний" стан асиметризується та виявляє розвиток полярних аспектів психостатевої організації – андрогінності чи фемінності. На третьому етапі розвитку психостатевого суб'єкта андрогінні та фемінні аспекти синтезуються, тобто людина у певному розумінні повертається до своєї витокової точки розвитку – андрогінності, але на більш високому рівні розвитку.

Прикметно, що у "*Бенкеті*" Платона представлено міф про першолюдину, яка сполучала у собі дві статі – чоловічу та жіночу. Подібний міф ми зустрічаємо у *Талмуді*, *Авесті*, у *Книзі Буття*, де йдеться про те, що Адам був спершу створеним "чоловіком та жінкою", а потім Єва з'являється з його тіла. У традиції іудаїстської кабалістики (книга "*Зогар*") та християнської містики (Я. Беме, Фр. Баадер та ін.) першолюдина Адам Кадмон розуміється як цілісний богоподібний Андроген, в якому Ерос та Логос, Хаос та Космос зливаються в одне. При цьому місія Христа полягає у відновленні втраченого людиною після гріхопадіння андрогінного образу.

У цьому зв'язку цікаві уявлення К. Юнга про еволюцію людини. На першому етапі розвитку людини вона постає як актуально безсвідомо (позасвідомо) двостатева сутність. Ця недиференційована сутність виражена через образи гермафродитів у архаїчному міфі й античному мистецтві. Свідомість же фіксує та культивує статеву (і не тільки статеву) диференціацію. На третьому етапі людина, що досягає свідомої рефлексії свого безсвідомого, відкриває онтологічні можливості протилежної статі у собі самій. Це створює передумову для синтезу протилежних початків особистості, для звільнення від ідеології статевого диморфізму, про що пише А. Маслоу, коли підкреслює, що негативне ставлення до жіночого початку у самому собі проєктується у чоловіка в негативне ставлення до жінки взагалі.

Таким чином, **андрогінність** може розглядатися як стан не протиставлення жіночості та мужності, а стан їхньої інтеграції, коли людина, як вказував Лао-цзи, починає сполучати в одній особі протилежності: "пізнає мужнє і все ж залишається жіночим" [5 : 125]. Андрогінність стирає відмінності між чоловічим та жіночим, зумовлені їхніми соціокультурними моделями.

Деякі дослідники вбачають у здатності дівчаток виконувати чоловічі функції, а хлопчиків – жіночі можливості для багатовимірної інтеграції особистості, що допомагає подолати статеву розірваність, статорольові дихотомії. Не випадково, що V шкалу класичного тесту ММР1, яка була побудована на полюсності чоловічої та жіночої психології, в його удосконаленому, другому варіанті замінили на принципово інший перелік якостей, за якими тепер діагностують не маскуліність-фемінність, а, наприклад, психічні розлади, такі, як булімію та анорексію.

Психологічні дослідження свідчать, що модель андрогінної поведінки виявляється найбільш ефективною у функціонуванні егалітарної (гармонійної) сім'ї та забезпеченні партнерських міжстатевих взаємин. Річ у тому, що психологічні обстеження студентів на предмет розвитку в них фемінних, маскулічних та андрогінних якостей свідчать, що навіть серед цієї частини молоді, яка вирізняється найбільшим демократизмом міжстатевих стосунків, андрогінних особистостей, як серед юнаків, так і серед юнок, не так уже й багато (приблизно 32% та 27% відповідно). Результати досліджень професійних, педагогічних, подружніх та інших особистісних властивостей чоловіків та жінок, у яких були діагновано статево відповідні (тобто, яскраво фемінні, маскулічні та андрогінні властивості) довели, що андрогіни виявляються психологічно досконалішими, успішнішими у різних сферах діяльності. Андрогінні якості пов'язані з високою самооцінкою, самоповагою, з позитивною концепцією "Я", а задоволення від шлюбу вище, якщо і чоловік, і дружина є андрогінними особистостями [1 : 71-80].

Дослідження психологічних портретів жінок, які поєднують материнство із суспільною працею, і тих, хто присвячує своє життя дому, вихованню дітей, показало, що серед господарок було чимало фемінних жінок і досить мало андрогінних та маскулічних. В той час, коли серед працюючих – андрогінних та маскулічних жінок значно більше, ніж фемінних. Крім того, саме жінки, які мали подвійну зайнятість, продемонстрували більше задоволення життям у цілому та сексуальними стосунками зокрема. Ці жінки були менш тривожними, ніж домогосподарки, мали значно вищу самооцінку та менше проблем у вихованні дітей [1 : 71-80].

Таким чином, подвійна зайнятість жінок розширює їх статорольовий статус, розвиває різні грані їх особистості. В цілому, дослідження американських психологів показали психологічні переваги жінок та чоловіків, які були андрогінними особистостями, над статорольованими індивідами у різних сферах людського буття.

Так, в одному експерименті з "підсадними качками" (які чинили психологічний тиск на досліджуваних) американські психологи перевіряли людей, що характеризувались різними типами статорольової поведінки, на виявлення конформізму (що характеризує пасивну життєву позицію людини). Учасникам експерименту показували смішні і не зовсім смішні мультфільми та запропонували дати їм оцінку за ступенем гумору. З'ясувалося, що "підсадним качкам" найлегше було нав'язати свою точку зору фемінним індивідам, найважче – андрогінним та маскулічним жінкам і чоловікам.

Прикметно, що саме андрогінні жінки та чоловіки, як свідчать психологічні дослідження, здатні водночас до співчуття, співпереживання та до виявлення сили духу, а також спроможні давати цінні поради людям, які потрапляють у біду. При цьому, як свідчать дослідження феномену творчості, творчі особистості виявляються парадоксальними, двоїстими, амбівалентними, андрогінними істотами, які характеризуються взаємовиключними особливостями.

Результати тривалих психологічних досліджень, проведених американськими психологами, об'єктами яких були майже дорослі жінки, які виховувалися андрогінними татами, свідчать, що в успішності професійної кар'єри цих жінок, їхньому умінні будувати партнерські стосунки з особами протилежної статі вирішальну роль відіграли не матері, а тати, які сприяли формуванню такої структури "Я" своїх доньок, яка характеризується однаково високими показниками як жіночих, так і чоловічих якостей. Більш того, андрогінний батько дедалі більше стає героєм теле- і кіноекрану.

Отже, повертаючись до міфологічного підґрунтя нашої культури, скажемо, як говорить легенда: у далекому минулому люди були двостатевими, чотирирукими та чотириногими істотами. Завдяки поєднанню полярних властивостей ці андрогінні істоти виявляли таку мудрість та гнучкість поведінки, що викликали заздрість і розгнівали богів, які вирішили покарати людей й розділити їх навпіл. З тих часів він та вона як "половинки цілого" шукають одне одного і, коли знаходять, то подвоюють свою життєздатність, відновлюють свою цілісність і могутність. Тому, мабуть, чоловіки і жінки, як і ці міфологічні істоти, "мандрують по світу" недосконалими, маючи чимало недоліків, бо не вистачає їм якостей протилежної статі. Вони мріють знайти таку людину, з якою знову зможуть стати цілісними натурами.

Не дивно, що психологи, продовжуючи цю легенду, вважають, що виховуючи дітей за принципом "або-або", ми прирікаємо хлопчиків та дівчаток (майбутніх чоловіків та жінок) на вічні пошуки цілісності "Я". Якщо ж їх вчать приймати власну статеву належність, тобто готують до виконання детермінованих природою ролей, і допомагають засвоїти все те, що притаманне соціальним ролям іншої статі (наприклад, дівчаткам – вирости здоровими жінками, здатними народити здорову дитину та виховати її, і водночас розвивати у собі мужні риси характеру, фізичну витривалість, здатність постояти за себе), то тим самим створюються передумови для успішного особистісного розвитку та повноцінної реалізації в суспільстві незалежно від статевої належності. Тому автентичні чоловіки та жінки є андрогінними особистостями. Партнерство, співробітництво з особами іншої статі на рівних правах формує самодостатніх чоловіків та жінок.

Таким чином, **гармонійна психостатева орієнтація людини виявляє андрогінні риси**. Цей висновок важливо знати тим, хто виховує дітей, оскільки статеворольові упередження, тип поведінки, нав'язані в дитячому віці, детермінують й визначають особистісні диспозиції у подальшому дорослому житті. Жертвами стереотипізованих уявлень про "слабку" та "сильну" статі є не лише жінки, а й чоловіки, оскільки орієнтація на статево-типізовані моделі поведінки суттєво звужує простір особистісного розвитку й актуалізації, обмежує сфери індивідуальної самореалізації людини, збіднює репертуар соціальних ролей.

Ці висновки знаходять своє втілення у багатьох демократичних перетвореннях, які з'явилися на рубежі тисячоліть. Вони пов'язані з еволюційними змінами статевих ролей у сім'ї та суспільстві: від старої схеми ("чоловік – добувач, годувальник, дружина – господиня та вихователька дітей") сім'я перейшла до взаємозамінності статевих, а значить і соціальних ролей, коли з економічного осередку сім'я перетворюється на психологічний, побудований на угоді, взаєморозумінні, спільності структур свідомості, подружніх цінностей. Саме в цьому психологи вбачають вирішальний показник стабільності сім'ї, її гармонійності. Існують дослідження, які доводять те, що чим менша сегрегація статевих ролей у сім'ї, тим вищий сексуальний інтерес чоловіка і жінки один до одного. Як зазначає І.С. Кон, сьогодні статеві ролі в сім'ї, в тому числі й батьківські, оцінюються вже з інших позицій, коли акцент робиться на їхню **універсалізацію** [4].

Андрогінність, яка поєднує протилежності, відповідає **синергетичній парадигмі пізнання й освоєння світу**, що розглядає людину як цілісну сутність. При цьому саме існування і розвиток людини як цілісної істоти передбачає кристалізацію, формування і розкриття чотирьох основних її аспектів: а) **перцептивно-афективного**, пов'язаного з особливостями функціонування сфери відчуттів і емоцій; б) **когнітивного**, пов'язаного з особливостями мислення людини, що включає систему стратегій і механізмів пізнання світу; в) **світоглядного**, що відбиває систему ціннісних орієнтацій; г) **поведінково-практичного**, що інтегрує систему способів, стилів та механізмів взаємодії (в тому числі й статевої) зі світом. Всі інші аспекти людини (такі, як мотиваційна і волева сфери психічної активності, психологічні установки, когнітивна картина світу, знання, уміння, навички й ін.) випливають із чотирьох згаданих аспектів, тобто, так чи інакше, є їх функціями.

Людина як цілісна гармонійна особистість, у якій реалізована гармонійна система психостатевої орієнтації, є насамперед цілісною сутністю, що являє собою єдність чотирьох вищезазначених аспектів. *При цьому кожен з цих аспектів має одержати статус цілісної системи, що і є підставою для формування гармонійної психостатевої орієнтації особистості.*

Цілісність **перцептивно-афективної** сфери означає, що дитина і підліток розвили в собі основні перцептивні канали сприйняття дійсності (аудіальний, візуальний і кінестетичний), а також три основні емоційні модальності (позитивні, негативні і нейтральні емоційні реакції). **Цілісність когнітивної сфери** означає, що дитина і підліток розвили три стратегії мислення – конкретно-образну (багатозначну), абстрактно-логічну (однозначну) і цілісно-парадоксальну, яка постає синтезом перших двох стратегій мислення. **Цілісність світоглядної сфери** означає, що дитина і підліток розвили в собі здатність слідувати трьома життєвими орієнтаціям, не віддаючи помітної переваги жодній з них (див. систему ціннісних орієнтацій людини, розроблену П.А. Сорокіним: **чуттєво-прагматична, надчуттєво-релігійна і цілісно-парадоксальна**) [7:195–200]. Остання поєднує в собі дві попередні орієнтації. **Цілісність поведінково-практичної сфери** людини означає, перш за все, розширення рольового репертуару людини [3], вміння швидко переходити від однієї соціальної ролі до іншої; здатність не ототожнювати себе (своє "Я") зі своєю роллю; спроможність широко впливати на дійсність через зміну свого рольового статусу, що постає знаряддям впливу на оточення, який (вплив) здійснюється у напрямку *зміни людиною самої себе*.

Таким чином, розвиток чотирьох розглянутих вище аспектів людини, приведення їх у стан цілісності є умовою гармонійного розвитку особистості дитини і підлітка, формування гармонійної психостатевої орієнтації, основні особливості якої пов'язані з розвиненістю усіх граней сприймання світу (тобто, всіх розглянутих вище аспектів людини), у результаті чого досягається адекватна психостатева ідентифікація і самоідентифікація і пов'язана з цим каналізація психостатевого потенціалу в соціально адекватні форми взаємодії зі світом.

1. Говорун Т. В., Кікінежді О.М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 436 с.
2. Державна доповідь. Про становище дітей в Україні (за підсумками 1998 року). – К., 1999. – С. 35–36.
3. Донченко Е.А. Титаренко Т. М. Личность: конфликт, гармония. – К.: Политиздат Украины. 1989. – 175 с.
4. Кон И.С. Введение в сексологию. – М.: Медицина, 1989. – 336 с.
5. Капра Ф. Дао физики. – К., 1994. – 304 с.
6. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології. – К., 1998. – 110 с.
7. Сорокин П.А. Человек, цивилизация, общество. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

Матеріал надійшов до редакції 5.01.2004 р.

Вознюк А.В., Левковський М.В. Социализация в плоскости проблем гендерного воспитания.

Доказується, що гендерное воспитание, которое рассматривается как важный аспект процесса социализации молодежи, должно быть направлено на достижение андрогенной психоловой ориентации человека.

Voznyuk O. V., Levkovsky M.V. Socialization Viewed within Gender Education Problems.

The article provs that gender education is considered to be an important aspect of the process of youth's socialization and should be directed at the achievement of the androgenic psycho-sexual orientation of a person.